

А. О. ГЕЛИЧ

Алла Олександрівна Гелич, кандидат юридичних наук, старший викладач Юридичного інституту Національного авіаційного університету

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВОВІДНОШЕННЯ» ТА «ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА»

Встановлення проблеми об'єкта цивільного правонаступництва та його співвідношення із категорією об'єкта цивільного правовідношення виникає у зв'язку з тим, що цивільне правонаступництво має місце при зміні суб'єктного складу правовідношення. При переході суб'єктивного права від правонадавця до правонаступника відбувається зміна активного суб'єкта у правовідношенні. Якщо відбувається перехід суб'єктивного обов'язку, то має місце зміна пасивного суб'єкта у правовідношенні. Відповідно, всі положення, які стосуються характеристики цивільного правонаступництва його об'єкта, стосуються також об'єкта спадкового правонаступництва і ґрунтуються на вченні про цивільне правонаступництво.

Слід підтримати точку зору, згідно з якою визначальне значення для встановлення правової природи спадкових правовідносин має характеристика об'єкта правонаступництва, в тому числі спадкового правонаступництва. Ю. О. Заїка зазначає: «За відсутності об'єкта спадкового правонаступництва неможливе і саме правонаступництво»¹.

Як спеціальне теоретичне дослідження проблеми правонаступництва можна назвати визначну працю Б. Б. Черпахіна «Правопреемство по советскому гражданскому праву». Питання правонаступництва тією чи іншою мірою розглядаються також в дослідженнях, присвячених спадковому праву², реорганізації юридичних осіб³, правонаступництву в зобов'язаннях⁴.

Правонаступництво – це перехід суб'єктивного права (в широкому розумінні – також правового обов'язку) від однієї особи правонадавця до іншої (правонаступника) в порядку похідного правонабуття (у відповідних випадках – похідного набуття правового обов'язку)⁵.

Ситуація наявності двох суб'єктів і переходу суб'єктивних прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого дає змогу говорити, що має місце набуття суб'єктивного права чи суб'єктивного обов'язку однією особою і, відповідно, їх втрата іншою⁶. Саме втрата суб'єктивних прав і обов'язків однією особою (правопопередником) і набуття їх іншою особою (правонаступником) характеризує термін «перехід прав і обов'язків». Але при цьому спостерігається зв'язок між набутими суб'єктивними правами і обов'язками та правовідносинами, в яких перебував їх носій-попередник, з іншими особами, в силу чого й було можливе їх існування. Право (в широкому значенні і обов'язок) наступника ніби опирається на те право, яке існувало у іншій особі, ніби походить від нього. Цей зв'язок означає залежність прав і обов'язків, які належали попереднику щодо прав і обов'язків наступника. Саме ця залежність є об'єктивною ознакою, яка ще з римських часів визначає похідний характер такого правонабуття. При цьому важливим є не те, що одна особа втрачає право, а інша його набуває, основним є те, що перша особа передає це право, а друга особа його приймає. І тому, з точки зору першої особи (ауктора), похідне правонабуття називається передачею права, а з точки зору наступника (сукцесора) – наступництвом у праві⁷. Саме передача права (а не просто його втрата) і наступництво цього самого права іншим суб'єктом визначає похідний характер правонабуття, що відбувається і становить суть юридичної категорії правонаступництва.

Характерною ознакою правонаступництва є зв'язок між набутими правами і обов'язками та правовідносинами, що продовжують існувати у зміненому вигляді. Обов'язкова при правонаступництві зміна суб'єктів правовідносин ставить питання тотожності права правопопередника і права правонаступника. Римськими юристами було вироблено формулу, згідно з якою ніхто не може передати іншому більше прав, ніж має сам⁸. З цією класичною формулою в сучасному цивільному праві пов'язані дві основні проблеми правонаступництва: проблема змісту і проблема обсягу права, яке переходить.

Перша з них означає, що право у правонаступника має такий самий зміст, як у його правопопередника. Щодо цього існує підхід, згідно з яким, на думку Д. М. Генкіна, правонаступництво відбувається лише в

праві власності як такому, а не в змісті тих прав і обов'язків, якими володів попередній власник. Свою позицію він обґрунтовує існуванням різних видів і форм власності. Разом із тим він допускає, що зміни прав і обов'язків можуть відбуватись і в межах одного і того самого виду права власності, хоча б стосовно речей, які мають різне призначення у правопередника і правонаступника⁹.

Інший підхід належить Б. Б. Черепакіну, який приймає як загальне правило те, що право у правопередника має такий самий зміст, як і у його правонаступника. Разом із тим він вважає, що деякі перетворення цього права можуть мати місце залежно від особи сукцесора¹⁰. Ця точка зору, на нашу думку, є більш обґрунтованою, аналіз законодавства і практики свідчить, що саме від правосуб'єктності сукцесора залежить зміст прав і обов'язків, що переходять від однієї особи до іншої.

Проблема тотожності обсягу прав і обов'язків, що передаються ауктором сукцесору, знаходить своє відображення в існуванні різних видів правонаступництва¹¹. За загальним правилом, право сукцесора (набувача права) є похідним від права ауктора (праводавця), і тому переходить до нього в тому самому обсязі, який був у правопередника. Один суб'єкт правовідносин змінюється іншим і при цьому відбувається передача, з точки зору ауктора, і наступництво, з точки зору сукцесора, суб'єктивного права (а в широкому розумінні і суб'єктивного обов'язку) в цілому, в повному обсязі цього права.

Таке правонаступництво називається транслятивним, тобто таким, яке переносить права і обов'язки від однієї особи (правопередника) до іншої (правонаступника), причому в повному обсязі цих прав і обов'язків. У вузькому розумінні транслятивним правонаступництвом мало б вичерпуватись поняття власне правонаступництва. Але поряд із розглянутим існує і таке правонаступництво, за якого відсутня тотожність в обсязі права, що набувається, і права правопередника. Воно має місце у випадку, якщо ауктор, на підставі свого права і зберігаючи його за собою, встановлює для сукцесора інше право, яке обмежує надалі право ауктора доки існує (наприклад, при встановленні права застави, яке відбувається за рахунок належного власнику права володіння і розпорядження, при укладенні договору майнового найму власник передає наймачеві право володіння і користування майном, передача певних повноважень власником відбувається і при встановленні деяких видів сервітутів). В усіх цих випадках на підставі права праводавця створюється право з більш вузьким змістом. В цьому випадку має місце «... в певному роді «перехід» повноважень від однієї особи до іншої, але без втрати їх і відповідного права в цілому правопередником (конститутивне правонабуття)»¹². Термін «перехід» не випадково взято в лапки, він вживається умовно. Адже, як правильно зазначав В. М. Хвостов, тут немає *successio* у вузькому розумінні, тобто немає переходу права від однієї особи до іншої; встановлене на користь сукцесора право не є складовою частиною права, яке належало самому ауктору, тому що це останнє не вичерпується сумою окремих, більш вузьких прав, які можуть бути встановлені на його підставі на користь інших осіб¹³. Тобто в цьому випадку не прослідковується перехід права у спеціальному, юридичному розумінні, у значенні відчуження права, але все ж таки наявний «некваліфікований» перехід права. Однак не це є вирішальним для визнання конститутивного правонабуття правонаступництвом. Поняття «правонаступництво» застосовується тому, що набуте право опирається, а також обумовлене існуванням відповідного права праводавця, як і звичайне транслятивне правонаступництво. В основі конститутивного правонаступництва лежить те саме сформульоване Ульпіаном правило: «Ніхто не може передати іншому більше прав, ніж має сам» (Dig 50, 17, 54)¹⁴.

За обсягом прав та обов'язків, які передаються, розрізняють також універсальне і сингулярне правонаступництво¹⁵. Про універсальне правонаступництво говорять тоді, коли у зв'язку з припиненням існування суб'єкта правовідносин (правопередника) сукупність його прав і обов'язків як єдине ціле і одним актом переходить до іншої особи (правонаступника). При сингулярному правонаступництві до правонаступника переходять окремі права і обов'язки таким чином, що кожне окреме право (обов'язок) набувається окремим актом волевиявлення. При універсальному правонаступництві правонаступник займає місце правопередника в усіх цивільно-правових відносинах, учасником яких був праводавець. При сингулярному – в будь-якому одному чи кількох правовідносинах. Сингулярне правонаступництво має місце при будь-яких змінах суб'єктного складу правовідносин, тоді як універсальне наступництво спостерігається лише у випадку смерті фізичної особи і реорганізації юридичних осіб.

Поряд з такими видами правонаступництва як транслятивне і конститутивне, універсальне і сингулярне правонаступництво існує поділ, який прослідковується у більшості наукових праць, в яких, тим чи іншим чином, розглядаються проблеми правонаступництва¹⁶. Йдеться про безпосереднє і опосередковане правонаступництво. Терміни «безпосереднє» і «опосередковане» правонаступництво означають, що при безпосередньому правонаступництві права і обов'язки переходять від однієї особи до іншої прямо, при опосередкованому – за участю будь-якого суб'єкта, який попередньо отримує їх у вигляді своєрідної проміжної стадії¹⁷. Таким чином, як бачимо, що на відміну від транслятивного і конститутивного, універсального і сингулярного правонаступництва, класифікація яких відбувається за ознакою обсягу прав і обов'язків, які переходять від правопередника до правонаступника, безпосереднє і опосередковане правонаступництво виділяється за порядком переходу цих прав і обов'язків. І якщо на підставі першої класифікації визначається, що саме переходить, то на підставі другої – яким чином переходить.

Зазначені види правонаступництва охоплюють всі випадки заміни одного суб'єкта правовідносин іншим при похідному набутті прав та обов'язків. Кожен з цих видів правонаступництва може набувати певної специфіки залежно від суб'єктного складу правонаступництва (фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальна громада), особливостей об'єкта правонаступництва, змісту правонаступництва, а також складу підстав правонаступництва¹⁸.

Сутність і значення інституту спадкування полягає в тому, що воно забезпечує перехід прав і обов'язків померлого громадянина до його правонаступників. Основою інституту спадкування виступає саме універсальне правонаступництво, в порядку якого у вигляді правила і відбувається перехід прав і обов'язків померлої особи¹⁹.

Стосовно сингулярного правонаступництва існує точка зору, що суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки не можуть «переходити» і «передаватись»; вони можуть припинитися у однієї особи і виникати у іншої. Іншими словами, повинно йтися саме про конструкції переміни (зміни) осіб, а не переходу прав²⁰. В. А. Белов свідомо відмежовує своє дослідження від питань універсального правонаступництва при спадкуванні та реорганізації юридичної особи²¹, але, очевидно, йдеться про заперечення самої категорії правонаступництва в розширеному, можна сказати «класичному», розумінні²².

Якщо йдеться про перехід прав і обов'язків, то об'єктом правовідносин, які опосередковують такий перехід, можуть бути лише саме ці права і обов'язки. Особливістю універсального правонаступництва є те, що ці права і обов'язки переходять в якості певної єдності як при реорганізації юридичної особи, так і при спадкуванні. Вчення про універсальність правонаступництва при реорганізації юридичної особи будується по аналогії із вченням про універсальне правонаступництво при спадкуванні.

Важливо дати відповідь на запитання, чи є об'єкт правовідношення та об'єкт цивільного правонаступництва різними категоріями? Спадщина є об'єктом (як категорія об'єктивного) саме правонаступництва.

Зазначаючи, слідом за М. М. Агарковим, що об'єктами в цивільному праві є лише те, стосовно чого можливі акти розпорядження, слід вважати, що саме ця ознака дає змогу охарактеризувати об'єкт правонаступництва, зокрема спадкового.

Постановка проблеми щодо визначення об'єкта цивільного правонаступництва є достатньо новою. В цивільному праві України як спеціальні дослідження такої проблематики можна назвати деякі дослідження в галузі спадкового права²³. Так само новою в юридичній літературі є постановка питання про окрему (особливу) категорію об'єкта цивільного обороту. Як самостійні праці, які містять саме такий погляд, можна назвати наукові статті В. А. Белова²⁴, Ю. Є. Туктарова²⁵ та інших.

Про актуальність цього питання свідчить виданий збірник праць, об'єднаних назвою «Об'єкти цивільного обороту»²⁶. Зазначається, що в чинному законодавстві термін «цивільний оборот» використовується неодноразово, але ставиться питання – чи збігається його значення із доктринальним поняттям цивільного обороту як сфери дії цивільного права загалом? На думку М. А. Рожкової, відповідь на це питання має бути негативною²⁷. Які ж саме правові (юридичні) характеристики зумовлюють особливості об'єктів цивільного правонаступництва та об'єктів цивільного обороту.

Цивільне правонаступництво та цивільно-правовий оборот – це поняття, які характеризуються наявністю спільних рис та підлягають порівнянню в частині характеристики їх об'єктів з таких міркувань.

Термін «цивільний оборот» є поняттям загальноживимим і поширеним та являється категорією науки цивільного права. Як вказується в підручнику під редакцією Є. А. Суханова, самі по собі положення і висновки правової науки не мають нормативного, загальнообов'язкового характеру. Цивілістична наука розробляє такі поняття та категорії, які не знаходять прямого законодавчого вирішення, але набувають важливого теоретичного та практичного значення. Прикладом цього є поняття цивільного, чи майнового, обороту – сукупності правочинів всіх його учасників і зобов'язальних відносин, які юридично оформляють економічні відносини товарообміну. Відповідно до цього підприємницький оборот – це частина цивільного обороту, сукупність відповідних відносин за участю підприємців (професійних учасників майнового обороту)²⁸.

Спадкове правонаступництво – є ще більш специфічною категорією, адже характеризує перехід прав та обов'язків фізичної особи-спадкодавця (правопопередника) до її спадкоємців (правонаступників). Перехід частини спадкового майна, яка становить борги спадкодавця, до його кредиторів відбувається в межах зобов'язальних правовідносин, учасниками яких є кредитори спадкодавця та його спадкоємці, і не охоплюється поняттям спадкування відповідно до ст. 1216 ЦК України. Набуття спадкоємцями спадщини як сукупності прав та обов'язків є умовою відповідальності спадкоємців за зобов'язаннями спадкодавця, другою необхідною умовою є заявлення вимог кредиторів відповідно до порядку, встановленого ст. 1281 ЦК України, тому що обов'язки (борги) спадкодавця становлять частину спадщини відповідно до змісту ст. 1218 ЦК України «Склад спадщини».

Вказується, що в юридичній літературі термін «цивільний оборот» використовується дуже широко як загальновідомий і такий, що не потребує пояснень, так само як похідні від нього терміни (товарооборот, грошовий, комерційний, підприємницький, торговельний оборот тощо). Поняття цивільного обороту може бути сформульоване як відчуження об'єктів цивільних прав і їх перехід від однієї особи до іншої способами іншими, ніж відчуження. Цивільний оборот – це соціальне явище, яке виражається в зміні стану належності – присвоєння одними особами та відчуження іншими особами – об'єктів цивільних прав (правовідносин). Таке розуміння цивільного обороту охоплює не лише випадки вчинення правочинів, спрямованих на встановлення зобов'язань стосовно об'єктів цивільних прав, а також випадки переходу об'єктів цивільних прав від одного суб'єкта до іншого в силу юридичних фактів, які не являються правочинами²⁹.

Така характеристика цивільного обороту співвідноситься із поняттям цивільного правонаступництва. Адже цивільне правонаступництво являє собою перехід суб'єктивних прав і обов'язків, а значить і їхніх об'єктів. Сфера цивільного правонаступництва така ж широка як і сфера цивільного обороту. Не виникає труднощів із віднесенням до сфери цивільного обороту юридичних фактів (правочинів), які є підставою

встановлення зобов'язальних правовідносин, щодо інших видів правовідносин, зокрема, права інтелектуальної власності, окремих видів корпоративних прав, а також правочинів одностороннього характеру.

У зв'язку з цим доречно буде зазначити, що в теорії цивільного права існує класифікація правочинів на оборотні та необоротні. Так, В. М. Хвостов вказує, що необхідно розрізняти два види правочинів: правочини оборотні та необоротні, тобто правочини, які становлять діловий, майновий і відплатний оборот, та правочини, які не мають такого характеру: сімейно-правові, передсмертні правочини, дарування³⁰. Тобто, на думку В. М. Хвостова, цивільний оборот становлять виключно майнові та відплатні правочини. Таке розуміння цивільного обороту є більш чітко окресленим та в подальшому знайшло підтримку в юридичній літературі, наприклад, в підручнику під редакцією Є. А. Суханова³¹ та в інших дослідженнях.

Ми дотримуємося більш широкої точки зору щодо визначення меж цивільного обороту та співвідносимо це поняття із категорією цивільного правонаступництва.

І. В. Спасибо-Фатєєва порушує проблему об'єктів цивільного обороту через визначення оборотоздатності майна та окремих майнових прав, що можуть входити до складу майна: «ЦК України встановлює можливість обороту майнових прав як таких. Більше того, у певних випадках у Кодексі йдеться лише про майнові права, а не про майно. Так, згідно зі ст. 1218 ЦК до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини. Тобто в цій статті не зазначається про речі, права та обов'язки, а йдеться лише про останні. У ЦК УРСР (1963 р.) дещо по-іншому позначався об'єкт при спадкуванні. За відсутності окремої статті, присвяченої складу спадщини, у ст. 534 вказувалося на можливість для фізичної особи залишити за заповітом все своє майно або його частку іншим особам. Про передачу майна у порядку спадкування йшлося також у інших статтях ЦК УРСР. Використовувався й термін «спадкове майно» (ст. 552 ЦК). Узагальнюючи обидва підходи, можна твердити, що так чи інакше, як у ЦК УРСР, так і у ЦК України йдеться про майно, яке становить склад спадщини. І цим майном передусім є майнові права та майнові обов'язки. Тобто майнові права передаються в порядку спадкування, і тому вони є оборотоздатними об'єктами цивільних прав»³². Також, оборотоздатність об'єкта цивільних прав трактується в літературі як здатність об'єкта до участі в актах обміну або спроможність виступати предметом обміну. Зазначається, що можна говорити, що оборотоздатність об'єкта цивільних прав являє собою певну «динаміку» (рух) від одного суб'єкта цивільних правовідносин до іншого³³. Особливим видом оборотоздатності можна визначити спадкову оборотоздатність, яка характеризується в якості категорії, яка може охоплювати в тому числі і об'єкти обмеженооборотоздатні.

Якої б точки зору ми не притримувалися щодо об'єктів суб'єктивних цивільних прав, слід зазначити, що сферою цивільного обороту, так само як і сферою цивільного правонаступництва, буде саме перехід суб'єктивних цивільних прав та обов'язків. Об'єкти саме цих суб'єктивних цивільних прав та обов'язків будуть мати різний характер: це і речі, і майнові права щодо них, і субстанції (категорії) немайнового характеру.

Об'єктом цивільного правонаступництва будуть саме суб'єктивні цивільні права та обов'язки, а не об'єкти даних суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, які перелічені в ст. 177 ЦК України. Спадкування, як універсальне правонаступництво, є частиною майнового обороту в його широкому розумінні. Об'єктом спадкування будуть саме суб'єктивні права та обов'язки, а не об'єкти цих прав.

Питання щодо визначення спадкування як однієї із складових цивільного обороту є досить суперечливим. На неоднозначність розуміння проблеми оборотоздатності спадщини неодноразово вказувала І. В. Спасибо-Фатєєва: «... спадщина як об'єкт фігурує лише в книзі шостій ЦК, що наводить на думку про неї як про «локальний об'єкт». Дійсно, зі спадщиною не можуть укладатися правочини, її не можна продати, поміняти, тощо, хоча стверджувати про її обмежену оборотоздатність також, напевно, не вірно, бо вона перебуває в обороті. Більше того, вона і призначена саме для цього, але єдиним способом – шляхом прийняття спадщини, унаслідок чого і відбувається правонаступництво»³⁴.

Спадкування – як особливий вид правонаступництва, безумовно, може бути охарактеризоване як перехід цивільних прав та їх перехід від однієї особи до іншої, тоді як поняття цивільного обороту може бути сформульоване як відчуження об'єктів цивільних прав і їх перехід від однієї особи до іншої способами іншими, ніж відчуження.

Тобто правонаступництво, в тому числі і спадкування, – це спосіб переходу цивільних прав та обов'язків. В цьому розумінні поняття правонаступництва співвідноситься із поняттям цивільного обороту, наведеним вище як спосіб досягнення відчуження об'єктів цивільних прав та їх перехід від однієї особи до іншої способами іншими, ніж відчуження. Об'єктом цивільного правонаступництва можуть бути суб'єктивні майнові права і обов'язки.

Таким чином, категорія цивільного обороту та оборотоздатності об'єктів цивільних прав постає в контексті спадкового правонаступництва з точки зору здатності об'єктів цивільних прав переходити в порядку спадкування від спадкодавця до спадкоємця. Об'єктом цивільного обороту являються всі об'єкти, що зазначені в ст. 177 ЦК України, крім тих, які відповідно до ст. 178 ЦК України не володіють ознаками оборотоздатності. Спадкування, як універсальне правонаступництво, що здійснюється у випадку смерті фізичної особи, є частиною цивільного обороту.

¹ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні : Становлення і розвиток : [монографія] / Заїка Ю. О. – 2-ге вид. – К. : КНТ, 2007. – С. 9.

- ² Антимонов Б. С. Советское наследственное право / Б. С. Антимонов, К. А. Граве. – М. : Госюриздат, 1955. – С. 46-54; Заїка Ю. О. Спадкове право : [навч. посіб.] / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконь. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – С. 37-49; Шевчук Л. В. Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Шевчук. – К., 2001. – С. 6.
- ³ Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву / Черепахин Б. Б. // Труды по гражданскому праву. – М. : Статут, 2001. – С. 88-109.
- ⁴ Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве / Белов В. А. – М. : Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 2000. – С. 9-15.
- ⁵ Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву / Черепахин Б. Б. // Труды по гражданскому праву. – М. : Статут, 2001. – С. 311.
- ⁶ Хвостов В. М. Система римского права : [учебник] / Хвостов В. М. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – С. 138-144.
- ⁷ Хвостов В. М. Система римского права : [учебник] / Хвостов В. М. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – С. 140.
- ⁸ Хвостов В. М. Система римского права : [учебник] / Хвостов В. М. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – С. 140-141; Дождев Д. В. Римское частное право : [учебник для вузов] / Под ред. В. С. Нерсесянца / Дождев Д. В. – М. : Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1996. – С. 379-380; Римское частное право : [учеб.] / Под ред. проф. И. Б. Новицкого и проф. И. С. Перетерского. – М. : Юрист, 1997. – С. 186-191.
- ⁹ Генкин Д. М. Право собственности в СССР / Генкин Д. М. – М. : Госюриздат, 1961. – С. 126-127.
- ¹⁰ Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву / Черепахин Б. Б. // Труды по гражданскому праву. – М. : Статут, 2001. – С. 14-15.
- ¹¹ Шевчук Л. В. Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Шевчук. – К., 2001. – С. 6.
- ¹² Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву / Черепахин Б. Б. // Труды по гражданскому праву. – М. : Статут, 2001. – С. 17.
- ¹³ Хвостов В. М. Система римского права : [учебник] / Хвостов В. М. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – С. 141.
- ¹⁴ Хвостов В. М. Система римского права : [учебник] / Хвостов В. М. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – С. 140-141; Дождев Д. В. Римское частное право : [учебник для вузов] / Под ред. В. С. Нерсесянца / Дождев Д. В. – М. : Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 1996. – С. 379-380; Римское частное право : [учеб.] / Под ред. проф. И. Б. Новицкого и проф. И. С. Перетерского. – М. : Юрист, 1997. – С. 186-191.
- ¹⁵ Гражданское право : [учеб.] : в 2-х т. / отв. ред. Суханов Е.А. – М. : БЕК, 1998. – Т. I. – С. 98.
- ¹⁶ Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву / Черепахин Б. Б. // Труды по гражданскому праву. – М. : Статут, 2001. – С. 144; Серебровский В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / Серебровский В. И. – М. : Статут, 1997. – С. 155. – (Серия «Классика российской цивилистики»); Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 года) / Шершеневич Г. Ф. – М. : Спарк, 1995. – С. 527-530; Никольский В. Обь основных моментов наследования. Сравнительное изложение / Никольский В. – М., 1871. – С. 9-14.
- ¹⁷ Инцас В. Л. Наследование как особый вид правопреемства в советском гражданском праве : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право» / В. Л. Инцас. – М., 1973. – С. 12.
- ¹⁸ Шевчук Л. В. Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Шевчук. – К., 2001. – С. 6-8.
- ¹⁹ Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву / Черепахин Б. Б. // Труды по гражданскому праву. – М. : Статут, 2001. – С. 20, 109-110.
- ²⁰ Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве / Белов В. А. – М. : Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 2000. – С. 14.
- ²¹ Белов В. А. Сингулярное правопреемство в обязательстве / Белов В. А. – М. : Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 2000. – С. 8-11.
- ²² Хвостов В. М. Система римского права : [учебник] / Хвостов В. М. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – С. 422.
- ²³ Шевчук Л. В. Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Шевчук. – К., 2001. – С. 7-8; Шевчук Л. В. Об'єкт правонаступництва при спадкуванні за заповітом / Л. В. Шевчук // Ерліхівський збірник. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Випуск 3. – Чернівці : Рута, 2002. – С. 134-139.
- ²⁴ Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота : содержание и соотношение понятий / Белов В. А. // Объекты гражданского оборота : сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова – М. : Статут, 2007. – С. 6-77.
- ²⁵ Туктаров Ю. Е. Имущественные права как объекты гражданско-правового оборота / Туктаров Ю. Е. // Актуальные проблемы гражданского права : сборник статей. Вып. 6 / Под ред. О. Ю. Шиловцова. – М. : Изд-во НОРМА, 2003. – С. 101-136.
- ²⁶ Объекты гражданского оборота : сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – 542 с. – (Анализ современного права).
- ²⁷ Объекты гражданского оборота : сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – С. 3. – (Анализ современного права).
- ²⁸ Гражданское право : [учеб.] : в 2-х т. / отв. ред. Суханов Е.А. – М. : БЕК, 1998. – Т. I. – С. 48-49.
- ²⁹ Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота : содержание и соотношение понятий / Белов В. А. // Объекты гражданского оборота : сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова – М. : Статут, 2007. – С. 69.
- ³⁰ Хвостов В. М. Система римского права : [учебник] / Хвостов В. М. – М. : Издательство «Спарк», 1996. – С. 152.
- ³¹ Гражданское право : [учеб.] : в 2-х т. / отв. ред. Суханов Е.А. – М. : БЕК, 1998. – Т. I. – 816 с.

³² *Спасибо-Фатеева І.* Обороздатність об'єктів цивільних прав / І. Спасибо-Фатеева // *Право України.* – 2005. – № 6. – С. 34.

³³ *Ходико Ю.* Співвідношення об'єкта цивільних правовідносин (прав) та об'єкта цивільно-правового договору / Ю. Ходико // *Юридична Україна.* – 2009. – № 3. – С. 55.

³⁴ *Цивільний кодекс України : Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) – Т. 12 : Спадкове право / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої – Х. : ФО-П Колісник А. А., 2009. – С. 18. – (Серія «Коментарі та аналітика»); Спасибо-Фатеева І. Склад спадщини / І. Спасибо-Фатеева, Ю. Заїка // *Нотаріат для вас.* – 2009. – № 11. – С. 13.*

Резюме

У статті досліджуються поняття об'єкта цивільного правовідношення та цивільного правонаступництва, їх співвідношення між собою, а також з категорією цивільного обороту.

Ключові слова: цивільне правовідношення, цивільне правонаступництво, цивільний оборот, об'єкт, спадкування, спадщина

Резюме

В статье исследуются понятия объекта гражданского правоотношения и гражданского правопреемства, их соотношение между собой, а также с категорией гражданского оборота.

Ключевые слова: гражданское правоотношение, гражданское правопреемство, гражданский оборот, объект, наследование, наследство

Summary

In the article is researched the concept of object of civil legal relationship and civil legal relationship, their correlation between itself and also by the category of civil circulation.

Key words: civil legal relationship, civil law successor, civil circulation, object, succession, inheritance.

Отримано 24.09.2012

О. О. КАРМАЗА

Олександра Олександрівна Кармаза, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДСУДНОСТІ ПОЗОВІВ ПРО ПРАВО НА ЖИТЛО В МІЖНАРОДНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

В Україні після проголошення її незалежною спостерігається поступове зростання міжнародних зв'язків у різних сферах. Тому проблеми, пов'язані із захистом прав іноземців у суді, є актуальними. При цьому очевидно, що ускладненість житлових відносин іноземним елементом приносить в порядок розгляду цивільних справ певну специфіку.

Теоретико-практичні аспекти підсудності справ з іноземним елементом у науці були і залишаються предметом дослідження багатьох учених, зокрема А. Довгерта, В. Кисіля, В. Комарова, С. Фурси, Ю. Черняк, М. Штефана та ін. Однак в доктрині міжнародного цивільного процесу теоретичні та практичні аспекти підсудності позовів про право на житло в Україні окремо не були розглянуті. У зв'язку з цим та з урахуванням розвитку суспільних відносин з іноземним елементом, які впливають на правотворчі процеси в Україні, стаття є актуальною.

Метою дослідження є науково-практичний аналіз підсудності в Україні позовів про право на житло в міжнародному цивільному процесі.

Згідно зі ст. 26 Конституції України іноземці, особи без громадянства (далі – іноземці), які перебувають на законних підставах в Україні, користуються тими самими правами, несуть такі ж обов'язки, як і громадяни України, якщо інше не передбачено законом. Так, відповідно до ст. 55 Конституції України та ст. 73 Закону України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон) іноземцям гарантується захист їх прав та свобод у суді. Крім того, ст. 15 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) визначено, що захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із житлових відносин, розглядаються судом у порядку цивільного судочинства. Наділяючи іноземців в Україні низкою цивільних процесуальних прав та обов'язків, законом поширюється на них національний режим у судовому провадженні.